SANDRA BERG

Voorbij de duisternis

ZE MÓÉT TERUG OM AF TE REKENEN MET HET VERLEDEN

VOORBIJ DE DUISTERNIS

Sandra Berg

Voorbij de duisternis

Uitgeverij Zomer & Keuning

ISBN 9789401904537
ISBN e-book 9789401904544
NUR 340

© 2015 Uitgeverij Zomer & Keuning
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

Omslagontwerp Julie Bergen, Riverside Studio
Omslagfoto istockphoto.com / focusstock

www.zomerenkeuning.nl
www.sandraberg.nl

Alle rechten voorbehouden

'Even lost in the darkness, my heart will find you'
– Kami Garcia

PROLOOG

De auto komt met een kleine schok tot stilstand.

Mijn blik wordt naar het vervallen huis getrokken. Mijn gezicht is verstard, pijnlijk. Koud.

Mijn keel slibt dicht. Ik wil weg. Weg hier. Maar het kan niet meer. Het is te laat.

Als ik uitstap streelt de wind met ijzige kilte mijn gezicht. Waarom is het zo donker? Midden op de dag? Midden in de zomer? Zwakke wind, zon, wolken die met een grove witkwast op een blauwe hemel zijn geschilderd. En toch is het donker. Koud.

Mijn blik blijft gericht op het oude huis. Op de verweerde, kleurloze planken, de verrotte kozijnen, de stukgesprongen ramen. Zwartgeblakerde planken. Ik wil er niet naar kijken. Ik wil er nog veel minder naartoe gaan. Naar binnen gaan. Maar ik kan niet anders meer.

Ik moet de waarheid weten. Voordat het te laat is. Ik moet het afsluiten.

Mijn voeten komen in beweging. Onhoorbaar zinken ze in het zachte mos. Hoge begroeiing verbergt de resten van het pad waar ik eindeloos lang geleden zo vaak overheen liep.

De betonnen trap voor mij is allesoverheersend, vijandig. Donker. Grijs. Glassplinters weerkaatsen het zonlicht dat door het dak van bladeren heen weet te dringen. Schitterend als diamanten. Maar niets staat verder van de waarheid af dan dat.

Het glas kraakt onder mijn voeten als ik de drie treden

beklim en bij de entree blijf staan. Verpulverd, als een droom. Als een toekomst. Als ik mijn hand uitstrek naar de klink van de deur, hoop ik dat de deur gesloten is. Dat ik niet naar binnen kan gaan. Dat ik mij kan omdraaien, weg kan gaan. Waarheen?

De deur is niet gesloten. Hij schuift open, langzaam en kreunend, vermoeid van al het wachten.

De geur van vochtig papier, aarde en schimmel komt mij tegemoet. En ruik ik daar nog die typische stank na al die jaren… die herinnering…? Nee. Onmogelijk. Er zijn vijftien jaren verstreken. Het is onmogelijk. Toch? Hoelang blijven geuren eigenlijk bestaan? Trekken ze in de muren van een oud huis, als herinneringen die zich niet laten wegwissen? Zelfs niet door de tijd?

De duisternis is hierbinnen, in dit huis. Niet daarbuiten. Het huis… dat is de duisternis. Smerige, stinkende duisternis.

Slechts enkele repen van het vervuilde behang hebben hun grip op de muur niet verloren. De rest ligt in slordige flarden op de grond. De muren zitten vol met gaten, zien er gewond uit. Deprimerend. Grauw. Triest. Donker. Het plafond is grote delen van zijn beschermende kalklaag kwijtgeraakt en lijkt duizend ogen te hebben die op mij neerkijken. De gevallen kalk knispert onder mijn voeten. De oranje stalen lamp lijkt onaangetast door de tijd, maar ik heb hem nooit mooi gevonden. Er was niets in dit huis dat ik mooi vond. De grauwe triestheid ervan, de duisternis, bestond al lang voor het verval.

Ik vang slechts een glimp op van de steile houten trap, maar weiger er werkelijk naar te kijken.

Ik ben nog lang niet zover. De deur van de kamer waar hij sliep, staat op een kier. Ik kijk ook daar niet naar. Ik wil hem niet uit die kamer zien komen, in een smerig shirt en die joggingbroek. Ongeschoren. Bloeddoorlopen ogen, stinkende adem. Verval.

Ik loop over papier, kalk en puin – waar komt het puin in hemelsnaam vandaan? – naar de keuken.

Het door vuur verteerde hout van de keukendeur, van een groot deel van de ooit roodbruine kastjes en van het kozijn ontgaat mij niet. Van het fornuis is weinig over. Het is deels zwart, net als het verbrande hout, en de kookplaten zijn nauwelijks meer als dusdanig herkenbaar.

Het aanrecht ligt vol troep. Ik zie enkele borden met stukken eruit, scherven, een omgevallen pot en een ongeschonden, maar gore mok. Twee lege flessen. De etiketten zijn niet meer leesbaar. De koelkast staat op een kier, alsof iemand van plan is om hem ooit weer te gebruiken. De radiator onder het raam is verroest. Een plastic stoel ligt vergeten op de koude tegelvloer.

De keuken lijkt zoveel groter dan de keuken uit mijn herinneringen. Maar ik kan nauwelijks op mijn herinneringen vertrouwen. Herinneringen zijn bedrieglijk. Herinneringen liegen.

De houten vloer in de woonkamer is donker en rot. De oude tegelkachel is verkleurd. Of was hij altijd al zo bleek? Er ontbreken tegels van de kachel. Misschien liggen ze tussen de troep op de grond. Er ligt zo veel troep… resten vloerbedekking, stukken hout, behangpapier, kalk, lege blikjes, scherven en zand. Misschien nog veel meer. Ik weet het niet.

Mijn blik wordt gevangen door de stoel die in het midden van de woonkamer staat alsof hij daar met opzet is neergezet. Mijn adem blijft in mijn keel steken, als een botje of een visgraat.

Het laatste meubelstuk. Uitgerekend díé stoel. Hij staat daar eenzaam. Verloren in de chaos. Ik proef de bitterheid. Heeft hij al die tijd gewacht? Uitgerekend die stoel…

De wind dringt door de vernielde ramen de kamer binnen. Koud. Onbarmhartig. Maar barmhartigheid bestaat niet. Waarom zou het met de wind anders zijn?

De huid van mijn lichaam trekt samen. Rilt. Het slijmvlies in mijn mond en keel voelt als het gedroogde herfstblad dat onder je voeten kraakt, als ik naar de stoel loop en mijn vingers over het gladde, koude leer laat glijden.

Ik neem de moeite niet om het stof weg te vegen, als ik voorzichtig ga zitten. Ik sluit mijn ogen.

Ik denk aan jou. Ik voel je aanwezigheid. Ik kan het niet helpen. Nog één keer wil ik met je praten. Nog een allerlaatste keer.

HOOFDSTUK 1

Luke…

Ik weet nog hoe je de eerste dag de klas binnenliep. Mijn klas.

Er is zo veel wat ik mij niet meer herinner, maar dat moment… dat moment zal ik nooit vergeten.

Ik was twaalf. Ik mocht je niet, weet je. Je had die typische blik in je ogen, die ik later zo goed leerde kennen. Maar op dat moment wist ik niet wat ik ervan moest denken.

Je was net een jaar ouder dan ik, had blond haar en priemende, donkere ogen, die op me neer leken te kijken. Een jongen met op elkaar geperste lippen. *Kom maar op, als je durft.* Dat straalde je uit. Misschien was ik zelfs een beetje bang voor je, dat eerste moment.

Sandy niet. Sandy bekeek je met interesse. Maar Sandy was nooit bang. Dat dacht ik toen tenminste. Ik was nog jong, naïef. Ik wist niet zoveel. En ik dacht dat Sandy nergens bang voor was. Misschien dat ik daarom zo veel met haar optrok. Omdat ik tegen haar opkeek. Omdat ik wilde zijn als zij. Maar misschien was het ook omdat we meer op elkaar leken dan ik voor mogelijk hield.

De klassenleraar stelde je voor als Luke Stieg.

Je keek ons aan. Een voor een. Vijfentwintig leerlingen in de klas en je keek ons een voor een aan. *Kom maar op als je durft*, zei je blik. *Kom maar op.*

Nee. Ik mocht je niet, die eerste dag. En ik denk dat jij mij

net zomin mocht. Maar je mocht niemand, nietwaar? Helemaal niemand. Niet op dat moment.

Je ging op de aangewezen stoel zitten, aan het aangewezen tafeltje en keek naar de leraar zonder hem echt te zien. Zonder iemand te zien.

Je zat alleen bij het raam tijdens de pauze, toen we aten. Ik zag hoe het groepje jongens uit mijn klas bij je aanschoof. Misschien met de beste bedoelingen. Misschien omdat ze je stoer vonden. Misschien omdat ze je raar vonden, je wilden uitdagen. Pesten. Ik weet het niet.

Maar je stond op en vertrok. Ik weet niet waarheen. Ik weet alleen dat je verdween tot het begin van de middaglessen. Om meteen na school weer te verdwijnen. Alsof je er nooit was geweest.

Nee. Ik mocht je niet. Niet die eerste dag.

Ik vertelde papa niet over jou, toen hij eindelijk – laat als altijd – zijn praktijk aan huis verliet en de woning binnenliep.

Ik had de tafel gedekt die dag, precies zoals hij het graag had. Mes rechts, vork links, onderkant bestek gelijk met de onderkant van het bord. Het servet gevouwen op het bord, punt naar boven.

Ik had zelfs voor hem gekookt, die dag. Ik weet niet waarom ik mij uitgerekend dat herinner. Alleen dat het zo is. En dat ik zelfs nog weet wat ik had gekookt. Aardappelen met gehaktballetjes en bruine saus. Salade met dressing. Kropsla, twee tomaten, zes schijfjes augurk en een in schijfjes gesneden hardgekookt ei.

Ik ben zo veel vergeten. Maar dat weet ik nog precies. Ik zie het nog voor me. Of dénk ik het slechts te weten? Is dat een van die verwarrende herinneringen die door de tijd werden vervormd?

Soms twijfel ik, weet je. Dan weet ik niet meer wat waar is en wat niet waar is. Ik kan niet volledig op mijn geheugen ver-

trouwen. Dat weet ik nu. Het maakt mij bang. Verloren.

Maar misschien herinner ik het mij werkelijk vanwege zijn blik, toen hij de keuken binnenliep. Vanwege zijn woede.

Ik weet niet eens meer precies waarom hij zo woedend werd, die dag. Ik weet niet of het kwam omdat hij voor die dag een ander menu had gepland of gewoon omdat ik het eten had gemaakt in plaats van hij. Misschien kwam het omdat ik had geknoeid. Want dat had ik, weet je. Ik was twaalf. Nog maar twaalf. Ik had het weggepoetst, maar ik denk dat hij het zag. Hij zag alles.

Ik weet dat hij schreeuwde. Ik weet dat ik mij klein maakte, als een bang vogeltje. Hopend dat ik onzichtbaar werd. Ik weet dat ik huilde. En dat hem dat nog woedender maakte.

Hij vond mij dom. Dat zei hij. Alleen domme mensen huilden. Schreeuwde hij dat uitgerekend die keer of was het een van de andere keren, dat hij dat schreeuwde? Dat alleen domme mensen huilden?

Ik weet het niet meer. Ik haal de dingen door elkaar. Het is verwarrend. Maar hij had gelijk, denk ik. Alleen domme mensen tonen hun kwetsbaarheid. Alleen domme mensen huilen.

Ik ben een van die domme mensen. En kijk waar het mij heeft gebracht. Hij had gelijk, denk ik.

Ik heb het koud, Luke. Zo koud. De wirwar van herinneringen die vanuit het niets zijn opgedoken, voelt zo verschrikkelijk koud. Ze snijden als een mes van ijs. Kerven in mijn huid en laten gemene littekens achter. Het maakt mij bang. Zo bang. Maar ik raak ze niet meer kwijt.

Hij had spijt, weet je. Achteraf had hij spijt. Van het schreeuwen dus. Van de woede. Ook daarvan. Hij zei niet dat hij spijt had. Dat zei hij nooit. Maar hij pakte mij vast, drukte mij tegen zijn warme, veilige lijf en zei dat hij van mij hield. Dat het de enige reden was waarom hij zich gedroeg zoals hij zich gedroeg. Omdat hij zo enorm veel van mij hield.

Hij meende het, weet je. Hij hielp met mijn huiswerk,

vertelde over boeken die hij had gelezen en speelde schaak met mij.

Ik wéét dat hij van mij hield.

En ik weet dat hij 's nachts huilde. Ik hoorde het door de muur die onze slaapkamers scheidde.

Ik weet hoe erg hij mama miste. Dat het allemaal daardoor kwam. Maar weet je… ik miste haar ook. Elke dag opnieuw. Elke nacht.

Ik weet niet meer of ik de eerste keer werkelijk per ongeluk het pad opliep dat naar dit huis leidde. Naar jouw huis. Ik hield mijzelf voor dat het per ongeluk was, maar ik kende de weg in het bos vanbuiten. Het was de enige plek waar ik mijzelf kon zijn. Waar ik mocht huilen. Treuren. Schreeuwen desnoods.

Het bos was míjn plek.

Ik wist dat je hier woonde. Hier in het huis van oude Nielsson. Nielsson, die zomaar doodging in zijn bed, in dit huis. Maar dat doen mensen, nietwaar? Ze gaan zomaar dood.

Ik wist dat je hier woonde, dus kan het nauwelijks echt per ongeluk zijn geweest dat ik het pad opliep, nietwaar? Net zomin als een vergissing. Misschien was het nieuwsgierigheid?

Ik weet hoe ik bleef staan, midden op het pad, en naar dit huis keek.

Het was een dag als vandaag. Een zomerdag met zon en alles. Maar het voelde niet als een zomerdag. Je weet wel, het soort dag waar mensen altijd over jubelen. Zo voelde het nooit.

'Hier woont die arrogante kwast,' zei ik tegen mijzelf. Ik geloof dat ik het zelfs hardop zei.

Maar het waren slechts lege woorden, woorden die ik mijzelf oplegde om uit te spreken.

Want er was iets met je, Luke. Iets wat mij raakte. Zelfs als ik dat ik tegenover mijzelf niet kon toegeven. Er was iets met jou. Was het herkenning?

Ik heb je nooit gevraagd hoe je op dat moment over mij dacht. Die dag dat ik het pad opliep. Ik denk dat ik dat niet durfde. Maar ik geloof niet dat je op dat moment opeens tevoorschijn was gekomen als je echt een hekel aan mij had gehad, zoals je aan andere mensen een hekel had. Het was eenvoudig geweest om dat niet te doen. Om gewoon op die boomstronk achter het struikgewas, naast het pad, te blijven zitten en je sigaret te roken totdat ik weer vertrok. Maar dat deed je niet. Je kwam tevoorschijn en keek mij aan met die wantrouwende blik van je. Een sigaret in je mondhoek als een filmster van lang geleden. Marlon Brando of zo. Ik geloof dat je op hem leek.

Ik keek jou aan. We zeiden geen woord, op dat moment.

De excuses voor het betreden van het pad, die ik zorgvuldig in mijn hoofd had gerepeteerd, kwamen niet naar buiten. Want ik had excuses gerepeteerd, weet je. Meteen toen ik het pad opliep. Ondanks de woorden die ik tot mijzelf richtte. Ondanks dat ik je een arrogante kwast noemde. Ondanks die woorden die je misschien wel had gehoord.

Het was voor mij ondenkbaar om dergelijke woorden tot een ander te richten. Tot jou. En het was ondenkbaar om iemands grond te betreden zonder excuses daarvoor. Maar ik sprak mijn excuses niet uit. Erg overtuigend waren ze toch al niet.

We keken elkaar slechts aan. Taxerend. Afwachtend.

Ik weet niet hoe het verder was gegaan als híj niet naar buiten was gekomen. Maar dat deed hij wel.

'Luke, verdraaid,' schreeuwde hij. 'Kom hier!'

Hij was groot. Of leek hij alleen zo groot? Hij had dezelfde blik in zijn ogen als jij. Of nee, dat is niet waar. Het was hetzelfde wantrouwen, dat ik zag. Maar zijn blik was donkerder. Feller.

Hij droeg een zwarte broek en een overhemd dat half was geopend. Hij zwaaide met iets. Tenminste… ik geloof dat hij

dat deed. Precies weet ik het niet meer. Ik was te bang, zie je. Laf.

Op datzelfde moment zag hij mij.

'Wat moet jij hier?'

Zijn woorden kwamen harder aan dan een klap in het gezicht. Zijn woede deed mij krimpen. Verlamde mij bijna.

'Kom,' siste je. Je draaide je om en rende weg, het struikgewas in.

Ik dacht dat ik niet kon bewegen. Maar je keek om, gaf kracht. Ik weet niet hoe je het deed. Ik kwam in beweging, rende achter je aan. Over het zachte, frisgroene mos en de lage bessenstruiken heen, zigzaggend tussen de hoge dennenbomen door. Als reeën op de vlucht voor de jagers met hun bulderende geweren. Onbarmhartige geweren, die alles neerknallen.

Ik rende jou achterna. Eindeloos. Misschien zou ik achter je aan zijn blijven rennen tot het einde van de wereld. Als er tenminste een einde van de wereld bestaat. Of bestaat er alleen het einde van een eigen wereld?

Ik rende achter je aan, totdat je eindelijk stopte en je hijgend naar mij omdraaide. Je was je peuk ergens verloren.

'Wat doe je hier?' vroeg je.

Ik haalde mijn schouders op. De excuses bleven verborgen in mijn hoofd.

'Wat moet je van mij?' vroeg je.

Waarom dacht je dat ik iets van je moest? Ik gaf geen antwoord op die vraag. Al had ik dat gewild, dan had ik niet eens geweten wat ik daarop moest antwoorden.

Daarom stelde ik je die vraag. 'Waarom is hij kwaad op je?'

Je snoof. Je houding was stoer. Je blik onrustig. 'Omdat hij gek is.'

'Is je vader gek?' vroeg ik.

Je stak je handen in je zakken. 'Soms.' Je fluisterde bijna.

‘Misschien is hij gewoon kwaad omdat je rookt,’ zei ik. ‘Je bent pas dertien.’

Logica. Ik had die sterke behoefte aan logische verklaringen. Ik verlangde daarnaar. Misschien omdat ze zo zeldzaam waren dat ze bijna uitgestorven leken. Omdat niets in mijn wereld logisch leek.

Je snoof opnieuw. Minachtend.

‘Het heeft daar niets mee te maken.’ Dat zei je.

‘Maar…’ probeerde ik nog.

Je liet mij niet uitspreken. ‘Ik wil er niet over praten. Oké?’

Ik knikte. Wat kon ik anders doen?

Je haalde een pakje sigaretten uit je zak en bood mij een sigaret aan.

Ik nam er geen. Natuurlijk niet. Ik was pas twaalf en roken was ongezond. ‘Alleen domme mensen roken,’ zei papa altijd. ‘Je gaat ervan dood.’

Je haalde je schouders op en stak zelf een sigaret op.

Ik vond het smerig en boeiend tegelijk.

‘Waar is je moeder?’ vroeg ik. Ik weet niet meer waarom ik uitgerekend dat vroeg. Misschien omdat ik mij niet kon voorstellen dat je zou roken als je een moeder had? Of dat je vader tegen je zou schreeuwen zoals hij deed. Gek was.

‘Dood.’

Dat ene woord drong mijn lichaam binnen als een kogel, die explodeert na penetratie. Ik wilde huilen, maar ik deed het niet. Alleen domme mensen huilden. Zoals ook alleen domme mensen rookten. Al vond ik jou niet dom. Je was een uitzondering. Ik weet niet waarom. Ik weet alleen dat het zo was.

‘Wat?’ vroeg je. Je maakte dat gebaar met je hoofd. Wat is er? Dat wilde je vragen. Ik geloof niet dat je ooit iets ontging.

‘Mijn moeder is ook dood,’ zei ik.

‘Kanker?’ vroeg je.

Ik schudde mijn hoofd. ‘Nee. Ze ging zomaar dood. Opeens. Bijna twee jaar geleden.’

‘Niemand gaat zomaar opeens dood.’

Het voelde als een belediging. Maakte mij boos. Zo boos dat ik je wilde slaan. Hard. In je gezicht, totdat een rode afdruk achterbleef.

Ik sloeg niet.

‘Mijn moeder ging zomaar opeens dood,’ beet ik je toe.

Ik geloof niet dat mijn woede je raakte. Iets teweegbracht. Je was gewend aan woede. Blind voor woede, misschien.

‘Mijn moeder had kanker,’ zei je. Je haalde je schouders op. ‘Misschien heb je wel gelijk. Als iemand zomaar opeens kanker krijgt, gaan mensen misschien ook zomaar opeens dood.’

Ik geloof dat ik op dat moment voor het eerst iets anders zag dan de arrogante knaap voor wie ik je had gehouden. Of beter gezegd, voor wie ik je had wíllen houden.

Want had ik dat al meteen gezien? Dat allereerste moment waarop je de klas binnenliep en ik mijzelf zo hardnekkig voorhield dat ik je niet mocht? Zoals ik dat ook deed toen ik hier het pad opliep. Voelde ik toen al dat er iets met je was wat mij raakte? Zonder het te willen? Zonder het voor mijzelf toe te geven?

Je leunde met je rug tegen een boom. Je rookte als een volwassen man, maar je was verre van dat. Je was pas dertien, maar je ogen waren zo veel ouder dan dat. Zag je hetzelfde bij mij? In mijn ogen?

‘Waarom rook je?’ vroeg ik.

‘Waarom niet?’

‘Hoe kom je eraan?’

‘Ik jat ze van pa.’

‘Is hij daarom kwaad?’ Ik was nog steeds bang. Ik durf het nu te zeggen. Niet op dat moment en niet erna. Maar nú durf ik het te zeggen. Ik dacht dat ik nog steeds bang was voor je vader. Dat hij opeens kon opduiken. Maar het was niet je vader voor wie ik op dat moment zo bang was. Het was iets anders. Jij? Omdat je door de scheuren van mijn betonnen vesting

heen drong? Omdat ik iets van mijzelf zag? Misschien was het dat. Ik weet het niet en ik was toen nog te jong om dat te begrijpen.

Je haalde je schouders op. 'Interesseert mij niet.'

Je leek zo onverschillig. Brutaal. Maar de onrust in je blik week geen moment. De spieren bij je kaak trilden.

'Misschien mist hij je moeder,' zei ik, nog steeds wanhopig op zoek naar de logica. Hoe moest je leven zonder ook maar iets te begrijpen? Ik dacht aan mijn eigen vader.

'Hij is een idioot,' zei je.

Wat moest ik daar nu op antwoorden?

'Ik moet naar huis,' zei ik dus maar. Ik wist niet wat ik anders moest zeggen. Bovendien was het waar. Het werd laat. Papa verdroeg het niet als ik te laat kwam.

Ik neem aan dat de meeste ouders dat niet verdragen, maar bij papa was het anders. Zijn angst om mij te verliezen zat in zijn ziel geworteld als een alles verterende parasiet. Er was geen ruimte voor iets anders. Dat begrijp ik nu. Toen niet, maar nu wel.

'Ik houd je niet tegen.'

De nonchalante opmerking was een onverwachte klap in mijn gezicht. Ik weet niet eens waarom. We kenden elkaar immers nauwelijks. Maar het raakte mij hard. Totdat ik naar je keek. Echt naar je keek. Totdat ik die blik in je ogen herkende. De weerspiegeling van mijn eigen angst.

'Misschien kom ik terug,' zei ik. 'Ik woon trouwens in dat gele huis, net voorbij de kerk. Mijn pa is arts.'

Je haalde je schouders op. Onverschillig. Maar je ogen waren allesbehalve dat.

Ik draaide me om en liep weg. Ik voelde dat je me nakeek.

Hier, in het vervallen huis, halen de herinneringen haar in

Cressie Denié denkt dat ze de vreselijke gebeurtenissen uit haar jeugd achter zich heeft gelaten. Gebeurtenissen die haar en Luke samenbrachten op haar vijftiende, om hen kort daarna genadeloos weer uit elkaar te trekken. Jarenlang heeft ze zichzelf voorgehouden dat alles tot een ver verleden behoort, tot ze hartkloppingen en dromen krijgt. Dromen over Luke, dromen over toen. Ze heeft geen keuze dan terug te gaan en af te rekenen met het verleden.

Sandra Berg woont en werkt in Zweden, waar ze alle ruimte heeft om haar spannende en verrassende romans te schrijven. Eerder verschenen van haar hand *Dubbele bodem* en *Als de dag van toen*. Met *Als de dag van toen* werd de schrijfster genomineerd voor de Valentijnprijs 2015.

'Een ontroerend liefdesverhaal met een heel bijzondere afloop'
– NBD|Biblion over *Als de dag van toen*

ISBN 978-94 0190 4537 NUR 340
9 789401 904537

Z&K

www.zomerenkeuning.nl